

Isaac Deutscher

Oktoberrevolutioner i ny tappning

Ur *The Reporter*, 15 november 1956

För många – särskilt i stalinistiska och maoistiska kretsar – framstår Deutscher som en trotskist och en konsekvent anti-stalinist. Detta är dock en karakteristik som inte är riktigt sann. Förvisso var Deutscher i många avseenden anti-stalinist – han blundade exempelvis inte för den stora terrorn i Sovjet under 30-talet och han försvarade många av Trotskijs ståndpunkter.

Men faktum är att Deutschers anti-stalinism hade sina skavanker och gränser, betingade av att han ansåg att stalinismens seger i Sovjet varit mer eller mindre oundviklig pga landets underutveckling och revolutionens isolering. Enligt Deutscher var stalinismen en historisk parentes: Allteftersom de ekonomiska förhållandena, den kulturella nivån m m förbättrades, så skulle till slut den byråkratiska diktaturen bli överflödigt och reformera bort sig själv. Och fram till dess så måste systemet, som trots allt var ett historiskt framsteg, försvaras mot såväl yttre som inre attacker.

Detta fick Deutscher att t ex uttala stöd för den sovjetiska invasionen i Ungern 1956 – med i stort sett samma argument som Moskva, att det ungerska upproret var kontrarevolutionärt och måste slå ned. Följande artikel visar hur Deutscher resonerade.¹

Deutscher är mycket kritisk till utvecklingen i Ungern. Det är inte så att han blundar för att massorna i Ungern har mycket att vara missnöjd med. Men eftersom massrörelsen domineras av reaktionära anti-socialistiska krafter anser han att det militära ingripandet från Chrusjtjov & Co var nödvändigt.

Deutschers ståndpunkt är långt ifrån invändningsfri, inte minst uppfattningen att det rörde sig om ett reaktionärt uppror. En annan bild ges bl a av flera kommunister som fanns på plats under hela förloppet, bland dem britten Peter Fryer (utsänd av brittiska KP:s dagstidning *Daily Worker*) och svensken Sture Källberg (som representant för det svenska kommunistiska ungdomsförbundet) – båda skrev utmärkta böcker om händelserna (se lästipsen allra sist).

Deutscher, som dog 1967, fick aldrig uppleva ”Pragvåren” 1968, då det tjeckoslovakiska kommunistpartiet ställde sig målsättningen att reformera det stalinistiska systemet och skapa en ”mänsklig socialism”. I motsats till i Ungern skedde detta under ordnade, fredliga former och med ett mycket brett folkligt stöd i ryggen. Och det är mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att finna några reaktionära strömningar. Men även detta försök slogs ned militärt av Moskva. Hur skulle Deutscher ha ställt sig till detta?

Martin F

Aldrig sedan de europeiska folkens resning mot Napoleon 1812-1813 – en resning som både hade revolutionära och kontrarevolutionära drag – har Europa upplevt så förvirrade och desperata folkliga resningar, som de som skakat Polen och Ungern och fått resten av Östeuropa att skälva.

Bakgrunden till Oktoberrevolutionen var ungefär densamma i Polen och Ungern. I bägge länder hade Stalinmytens explosion och sönderfallet för den stalinistiska polisterrorn satt i rörelse stora folkliga krafter, som hade tappat tålamodet med det långsamma och halvhjärtade i den officiella avstaliniseringen och krävde en omedelbar och radikal brytning med Stalineran. I både Polen och Ungern växte rörelsen från en blygsam inledning som vann i omfattning och tempo tills den nådde nationell omfattning. I båda länderna hade den kränkta värdigheten hos folk reducerade till ryska

¹ För en skarp kritik av Deutschers politiska ståndpunkter när det gäller Sovjet och Östeuropa, se t ex [Isaac Deutscher: The Anatomy of an Apologist](#) av Julius Jacobson (1965).

satelliter fått ny kraft och man ställde krav på sina rättigheter. Polackerna och ungrarna kämpade både för politiska rättigheter och nationell frigörelse och de reste sig mot den stalinistiska polisstat, som Ryssland använt för att härska över dem. Sist men inte minst revolterade de mot en ekonomisk politik, där deras dagliga existensvillkor offrats till förmån för industrialisering och upprustning och störtat dem ner i ett outhärdligt elände.

De snabbt växande nationalistiska känslorna, trängtan efter politisk frihet och förtvivlan över de ekonomiska umbärandena var i båda länder gemensamt för arbetare, intelligenta, studenter, tjänstemän, arméofficerare och det fortfarande stora antalet överlevande ur den gamla bourgeoisin. I bägge länder överskuggades alla sociala skiljelinjer för en tid fullständigt av motståndet från folket i vid bemärkelse mot den handfull orubbliga stalinister, som klamrade sig fast vid makten. Men även de var politiskt avväpnade och ingen mindre än Chrusjtjov hade stått för detta. Efter hans tal vid tjugonde partikongressen² stod de nakna inför folket som en detroniserad avguds prästerskap och en vanhelgad kyrka. Och själva ägnade de sig plikttroget åt att krossa avguden och vanhelga kyrkan – dvs åt att predika avstalinisering. Därigenom skulle de förse den folkliga rörelse som grodde underifrån med parollerna, baneren och de moraliska vapnen till upproret.

Uttryck för vrede

Avstaliniseringen gav ett legitimt utlopp för den folkliga revolten i dess inledning och dolde de olika mot varandra stridande strömningarna som framträdde under förloppet. Kommunisterna och antikommunisterna, leninisterna och katolikerna, socialisterna och konservativa talade alla samma språk – avstaliniseringens språk. Under en tid tycktes alla förenade av sin entusiasm för en ny ledare – Wladyslaw Gomulka i Polen och Imre Nagy i Ungern, bägge nationella kommunister och martyrer under Stalineran och deras namn hade blivit symboler för motståndet mot det rådande väldet och den stalinistiska polisstaten.

Inom denna till synes harmoniska anti-stalinistiska rörelse fanns ändå redan från början två skilda strömningar, som befann sig i öppen eller potentiell konflikt med varandra och en intensiv men bara delvis öppen kamp pågick mellan kommunister och antikommunisterna. Man får inte tro att skiljelinjen bara gick mellan medlemmar eller icke medlemmar av kommunistpartiet. Den gick rakt genom det parti, som de tolv senaste åren hade sugit upp de mest varierande grupperingar, av vilka en del normalt, om de haft möjlighet att få välja, skulle ha valt att följa en socialdemokratisk inriktning, medan andra skulle ha anslutit sig till katolska och nationalistiska partier på högerkanten.

Så länge som kommunistpartiet var den stalinistiska monoliten betydde dessa skillnader föga, det fanns ingen möjlighet för dem att komma till uttryck. Men nu var partiet inte längre den gamla monoliten och då började dragkampen mellan kommunism och antikommunism – medvetet eller omedvetet – att blomma upp mitt ibland dem. Utanför partiet hade antikommunismen bakom sig en ansenlig och inflytelserik katolsk kyrka, stämningar bland stora delar av bönderna och intelligentsian, samt de förhoppningar som närdes av återstoden av städernas bourgeoisie. Den nya anti-stalinismen appellerade till icke partimedlemmar och även till arbetare, intellektuella och medlemmar av byråkratin.

Det fanns emellertid dessutom viktiga skillnader mellan Ungern och Polen – skillnader som skulle vara avgörande för de ytterst olika följderna av kampen i de båda länderna. I Polen var den anti-stalinistiska kommunismen ojämförligt mycket starkare än i Ungern, också under stalinismens glansdagar. Kommunister i Polen, i synnerhet den äldre generationen, hade aldrig riktigt förlåtit Stalin för det slag och den förolämpning han utsatt dem för 1938 när han upplöste hela det polska kommunistpartiet, betecknade det som ”ett nätverk av trotskistiska *agents provocateurs*” och gav order om avrättning av alla de ledare som flytt till Moskva från marskalk Pilsudskis fängelser och

² Se [Chrusjtjovs tal 1956](#) och [Chrusjtjovs tal 50 år](#) av Martin Fahlgren.

koncentrationsläger.³ Till och med åren 1950-1953 använde kommunistledarna i Warszawa all sin list för att föra Stalin bakom ljuset och undvika skenrättegångar av det slag som förekommit mot Rajk i Ungern eller Slansky i Tjeckoslovakien, och det var tack vare detta som Gomulka var i livet och kunde ta upp kampen igen. (Bland de dokument som Boleslaw Bierut, den polske stalinist-ledaren som dog i början av detta år, lämnade efter sig fanns sådana där han uppmanade sina underordnade att strunta i Stalins enträgna krav på utrensningar och skenrättegångar.)

Inte att undra på att kommunistiska aktivister i Polen hälsade avstaliniseringen som något ytterst välkommet, medan Mátyás Rákosi i Ungern och hans anhängare gjorde sitt bästa för att hålla tillbaka och fördröja avstaliniseringen där. Den kommunistiska partikadern i Polen hade på det hela taget en viss känslighet för folkliga stämningar och behöll kontakten med dem, medan den i Ungern hölls borta från massorna och var blinda och döva för dyningarna av politiska stämningar där.

Tidiga varningstecken

För de polska kommunisterna kom upploppen i Poznan i fjol sommar som en hälsosam varning i rättan tid. Poznan gjorde dem medvetna om den klyfta som uppstått mellan deras egen härskande grupp och arbetarklassen. Det fick dem att inse att om inte de, kommunisterna själva, snabbt och radikalt bröt med Stalineran skulle avstaliniseringen i Polen kunna komma att ske mot dem själva av antikommunisterna. Därför använde sig inte det polska partiet av Poznan som förevändning för att dra åt tumskruvarna. Tvärtom drev man på för demokratisering och verkade för att minska klyftan mellan de styrande och de styrda.

Det helt klart viktigaste som hänt i Polen efter Poznan har varit uppkomsten av en stark rörelse för ”industriell avstalinisering” bland arbetarna på fabrikerna. Denna i huvudsak kommunistiska rörelse, som skulle komma att spela en avgörande roll i oktober, kom framför allt till uttryck på fabrikerna i Warszawa, framför allt i förorten Zheran, och i gruvorna och stålverken i Slask och Dombrowa. De stämningar som drev denna rörelse påminde mycket om de som var rådande bland de bolsjevikiska massorna i Petrograd och Moskva under de första dagarna av ryska revolutionen.

De polska arbetarna dröjde inte med att översätta intelligentians maning till avstalinisering och demokratisering till egna specifika krav inom företagen. För dem handlade demokratiseringen framför allt om ”arbetarnas direkta kontroll över industrin” och avskaffande av den övercentraliserade ekonomiska diktatur, där byråkratin kört över arbetarnas behov och rättigheter. Till att börja med betraktade partiledningen denna rörelse med viss misstänksamhet som ett potentiellt hot mot landets ekonomiska planering, men då den hade en oemotståndlig kraft slöt de fred med den. Den hade skapat något som liknade en färdigställd proletär klassbas för avstaliniseringen.

Fram till oroligheterna i Poznan var det intelligentian som ledde avstaliniseringen. Men därefter var det arbetarna som tog över och hela tyngden i rörelsen övergick från universiteten, litterära cirklar och journalistiska initiativ till industriverkstäderna. Där utspelades scener som påminde om en genuin revolution underifrån på väg att utvecklas precis vid den tidpunkt de den ”revolution ovanifrån”, som Stalin påtvingat Polen höll på att tappa fart och kanske rent av falla samman. Där låg styrkan hos den polska kommunismen under oktoberkrisen. För första gången kände arbetarna det som att kommunismens löften kanske ändå kunde bli uppfyllda, att de kunde bli herrar i sina fabriker och att ordet ”arbetarstat” kanske skulle upphöra att bara vara en tom fras. De var och är fortfarande benägna att tilltro Gomulkaledningen avsikten att verkställa detta program och att stötta detta ledarskap mot antikommunistiska attacker.

”Kerenskij i omvänd riktning?”

Gomulka verkar ha insett att bästa sättet för honom att överleva oberoende av Ryssland, och för att polsk kommunism i allmänhet ska överleva, finns hos den nyligen uppkomna inhemska styrkan hos den polska arbetarklassen. Han har redan två gånger när han varit pressad använt sig av den styrkan:

³ Se K S Karols intervju med Deutscher: [Det polska kommunistpartiets tragedi](#).

första gången den 19 oktober då han hotade Chrusjtjov, Molotov, Mikojan och Kaganovitj vid ankomsten till Warszawa med att beväpna arbetarna i Warszawa mot alla sovjetiska planer på militärkupp, och sedan den 22 oktober då han skickade ut samma arbetare – inte armén eller ens polisen – för att skingra antikommunistiska studentdemonstrationer i huvudstaden.

Däriigenom lyckades Gomulka tills vidare avvärja hotet om sovjetiskt ingripande och att hålla antikommunismen i schack. Hans bestämda agerande inför hotet om en sovjetisk intervention bidrog starkt till att stärka hans ställning. För första gången någonsin befriade sig polsk kommunism från det förhatliga att vara en rysk marionett för alltid dömd att stå i oförsonlig motsättning till polska nationella strävanden. Fram tills dess hade polackerna bara kunnat vända sig till antikommunister om de ville hävda vad de uppfattade som sitt nationella intresse och sin nationella värdighet. För första gången i sin långa, brokiga och tragiska historia hade polsk kommunism nu tagit på sig uppgiften att företräda en nationell strävan efter oberoende.

I detta läge fick Moskva acceptera Gomulkas stärkta ställning och erkänna att ur deras synvinkel var ändå hans kätterska kommunism bättre än att ställas inför alternativet att det var antikommunismen som skulle ta hand om Polens nationella återuppvaknande. När Chrusjtjov anlände till Warszawa den 19 oktober drevs han därför inte av någon direkt fiendlighet gentemot Gomulka – i själva verket var det betydligt enklare för honom att komma överens med Gomulka än det varit att be Tito om ursäkt. Vad som fick Chrusjtjov och hans kolleger att agera återhållsamt var, förefaller det, rädsla för att antikommunistiska krafter skulle kunna få övertaget i oroligheterna och att Gomulka omedvetet skulle kunna spela rollen av en ”Kerenskij i omvänd riktning” och bana väg för en kontrarevolution. Oron var inte helt och hållet grundlös. I varje fall såg en del polska antikommunister läget på samma vis, för också de betraktade Gomulka som en Kerenskij i omvänd riktning.

Utbrott i Budapest

Den rollen skulle emellertid gå till Imre Nagy, även om han inte skulle få gestalta den ända till slutet. Precis som Gomulka hyllades Nagy först både av kommunister och antikommunister och bars tillbaka till makten på en våg av nationell entusiasm. Men i den vågen var det antikommunistiska inslaget redan från början mycket starkare än det kommunistiska. Partiet i Ungern skulle nu få betala det hårdaste priset för sin rigida uppslutning bakom den stalinistiska ortodoxin. Ingen större och mer betydelsefull del av medlemmarna hade i god tid identifierat sig med den folkliga avskyn mot Rákosiepoken. Ernö Gerö, vars namn för folket fortfarande symboliserade den epoken, satt kvar som partiledare också när Laszlo Rajk blivit rehabiliterad och efter den obevekligt provokativa nybegravningen av honom. Först natten mellan den 23 och 24 oktober, när stormen brutit ut för fullt, kallade kommunistpartiet åter in Nagy för att ta över ledningen. Vid det läget var Budapest redan scenen för inbördeskrig och de ungerska kommunisternas svaghet och känsla av isolering visade sig i en panikartad vädjan om väpnad sovjetisk hjälp sedan de första skottsälvorna avlossats.

När inbördeskriget stod för dörren agerade också de sociala och politiska krafterna i Ungern på ett helt annat sätt än vad som varit fallet i Polen. Inget agiterande om arbetarkontroll över industrin och ingen kommunistisk ”revolution underifrån”, som gick att jämföra med vad som skett i Polen och där gett kommunistregimen möjlighet att få nytt syre och hitta ”en proletär klassbas”. Det var studenter och arméofficerare som tog initiativet, arbetarna gick i intelligentians ledband.

Antikommunisterna

I varje fall tycks läget ha varit sådant i Budapest. Ute i landet uppstod två speciella upprorscentra, i Miskolc i nordost och i Győr i väst. På bägge ställen var kommunister och antikommunister aktiva och på bägge ställen hamnade de också i strid med varandra. I Miskolc vände sig upprorssidan till landet i marxist-leninistiska ordalag och det var i den proletära internationalismens namn som man krävde tillbakadragande av de sovjetiska trupperna och återställande av Ungerns suveränitet.

Det riktiga högkvarteret för resningen ute i landet fanns i Győr, där antikommunisterna, efter att kommunisten Attila Stilted ett tag lett upprorssidan, fick övertaget – med prästerna som framträdande inslag. I Győr handlade inte längre stridsropet om avstalinisering. Det var ”Ner med kommunismen!”

Splittringen på upprorssidan skärptes när de kommunistiska rebellerna följde Nagys maning – han var deras man – och gjorde sig redo att lägga ner vapnen. I det läget hade bönderna rest sig och lagt sin tyngd i vågskålen hos antikommunisterna. Detta var helt klart en av de avgörande skillnaderna mellan Polen och Ungern: i Polen hade bönderna förblivit passiva under alla faser av krisen, från kravallerna i Poznan till upproret i oktober.

Förgäves skulle Nagys språkrör nu i radio komma med en desperat vädjan: ”Vi ber er, stoppa slaktandet. Ni har vunnit. Alla era krav har godtagits.” Den antikommunistiska upprorssidan höll inte med om att man vunnit och medan upproret spred sig över landsbygden satte de upp än högre mål. Tillsammans med slagordet ”Ner med kommunismen!” kom nu också kravet på omedelbart tillbakadragande av alla sovjetiska styrkor. Ett krav som spelade på känslorna hos en nation som drivits till vansinne av en sovjetisk intervention och där man visste att det var ytterst osannolikt att detta krav skulle accepteras.

Uppsvinget för antikommunismen nådde en spektakulär höjdpunkt med kardinal Mindszentys triumfartade intåg i Budapest till ackompanjemang av alla kyrkklockor i staden, allt direktsant världen över. Kardinalen blev den andlige ledaren för upproret. Hans ord vägde nu tyngre än Nagys vädjanden. Om det politiska initiativet under revolutioner traditionellt snabbt kan växla mellan höger och vänster övergick det här än snabbare från vänster till höger. Partier som varit förbjudna i årtal poppade upp, bl a det omtalade småföretagarnas parti. Kommunistpartiet var under upplösning. Partiets tidning *Szabad Nep* slutade att utkomma. De partimedlemmar som deltagit i upproret dödades av ryssarna eller av ungerska antikommunisterna. Den maktlöse premiärministern hoppades kunna undvika katastrofen genom att böja sig för stormen och godta varje antikommunistiskt krav tills han den 30 oktober meddelade att enpartisystemet avskaffats och gick med på att leda en regering, där kommunisterna inte var i majoritet. Detta innebär slutet för kommunistregimen och Nagy drog den enda logiska slutsatsen av detta när han den 1 november utropade Ungerns neutralitet och att man lämnat Warszawapakten. Nu var han verkligen den som var ”Kerenskij i motsatt riktning”.

Kris i Moskva

Händelserna i Polen och Ungern ledde förvisso till en allvarlig politisk kris i Moskva, helt klart den värsta efter Stalins död. Att den styrande gruppen i Sovjet var oenig hade framgått redan under krisen i Polen, då ledarna för de tre huvudfraktionerna åkte till Warszawa: Molotov och Kaganovitj, de hårdföra stalinisterna, Mikojan, ”liberalen” och Chrusjtjov, mittenmannen. Chrusjtjovs initiala reaktion var att ställa sig på de hårdföras sida och använda sig av våld, eller i varje fall hota med det.

Först när det hotet misslyckats och det visat sig att resningen i Polen ändå inte satte kommunistregimens framtid på spel anpassade Chrusjtjov sig till det nya läget. ”Liberalerna” i Moskva hade tagit hem spelet. Men det ungerska upproret skulle förvärpa oenigheten. I Budapest förhandlade Mikojan, understödd av Gomulkas utsände och Titos maningar från andra sidan gränsen, om tillbakadragande av de sovjetiska trupperna, samtidigt som regeringen i Moskva höll på att förbereda deklARATIONEN den 30 oktober, där man så gott som lovade att gå med på trupptillbakadragandet och öppet erkände de misstag som gjorts när man behandlat andra länder som sina satelliter. Men den 29 oktober tillkännagav Zjukov och Sjepilov offentligt att sovjetiska trupper inte kunde dras tillbaka förrän den ungerska revolten hade slagits ned. Var det kanske så att den sovjetiske överbefälhavaren och utrikesministern öppet luftade sina meningsskiljaktigheter med de övriga i partiledningen?

Det får antas att den sovjetiska armén kunde ha agerat mer kraftfullt och beslutsamt i början av upproret, mellan den 24 och 27 oktober, om den inte varit hämmad av divergerande åsikter i Moskva och motsägelsefulla order. När armén den 30 oktober gjorde ett fingerat tillbakadragande från Budapest skedde detta antagligen under trycket av "liberalerna" i presidiet, som hoppades att detta skulle göra det möjligt för Nagy att etablera en nationell kommunistregim, som, precis som Gomulkas regim, skulle fortsätta att tillhöra Sovjetblocket. Den förhoppningen krossades två eller tre dagar senare när det stod klart att den ungerska kommunismen var i upplösningstillstånd och då Nagy tog avstånd från Warszawapakten.

"Liberalerna" i Moskva hade lidit ett betydande nederlag. Nu var det de orubbliga stalinisterna och armén som dikterade politiken och det gick ut på förnyad och mer omfattande intervention. Sannolikt hade ingen i Moskva vare sig någon önskan eller modet att försvara Nagy, som då såg ut att vara på väg att bli ersatt av en öppet antikommunistisk regim om inte Sovjet intervenerade. Det handlade inte längre om Ungern, utan Rysslands position över huvud taget i Östeuropa, i Tyskland, eller i världen som helhet stod nu på spel. Om kommunismen rasade samman i Ungern skulle det med säkerhet leda till ett mångfaldigande av antikommunistiskt tryck överallt. Sannolikt var det därför ett enigt presidium som gav sitt godkännande till den nya sovjetiska interventionen i Ungern.

En belånad egendom

Den enhälligheten kan inte vara länge. För det räcker inte med att krossa upproret i Ungern för att lösa de problem det gett upphov till. Stalins efterträdare har samma position som arvtagarna till en djupt belånad egendom, som har alla mödor i världen att betala av på lånen och dessutom är tvungna att ta nya lån och skaffa sig ytterligare svåra skulder om egendomen ska kunna räddas. De har upphört med det mesta av Stalins metoder för politisk kontroll och ekonomisk exploatering, de har upplöst de rysk-ungerska, rysk-rumänska och andra gemensamma bolag, de har vid flera tillfällen reviderat handelsvillkoren mellan Ryssland och Östeuropa till det senares fördel, de har lämnat baserna i Finland, och så vidare, och så vidare. Nu har de likväl i Ungern dragit på sig en moralisk och politisk börda långt tyngre än något Stalin försett dem med, han behövde ju aldrig använda sina pansardivisioner för att hålla satelliterna i schack. Stalins efterträdare kan inte avsäga sig Stalins östeuropeiska egendom, men kan de hålla fast vid den? Och i så fall, med vilka medel?

De frågorna har nu på ett plötsligt och dramatiskt sätt hamnat i centrum för den kontrovers om avstaliniseringen, som pågått nästan oavbrutet i Moskva. De hårdföra stalinisterna skyller med säkerhet det ovissa läge sovjetisk politik befinner sig i på avstaliniseringen. "Liberalerna" kan hävda att detta läge uppstått på grund av att det varit för lite avstalinisering, inte för mycket. Båda grupper har tillräckligt med skäl för att attackera Chrusjtjov. "Liberalerna" kritiserar honom för att ha motsatt sig avstaliniseringen i Östeuropa, för att alltför länge ha backat upp Rákosi-regimen. De hårdföra stalinisterna kritiserar honom förstås för att ha gett efter för trycket från "liberalerna", för att ha rehabiliterat Tito och därigenom satt igång alla bekymmer, för att ha avlägsnat Rákosi från makten och för att ha gett efter för Gomulka.

Det är inte allt. Den stora konflikt om inrikespolitiken, som rasade för två år sedan och som löstes i februari 1955 med att Malenkov fick lämna posten som premiärminister kommer att återuppträffa. Den konflikten har haft stor betydelse för oron i Östeuropa. Det som retade massorna i Polen och Ungern och gav det politiska missnöjet dess explosiva kraft är den akuta bristen på konsumtionsvaror. De östeuropeiska kommunistledarna har förgäves försökt trycka på Moskva att bidra till att lindra bristen.

Moskva har inte klarat av att leverera de livsmedel och andra konsumtionsvaror som behövs. Åtminstone delvis har detta berott på det beslut som fattades för två år sedan om att skära ner på den satsning på konsumtionsvaruindustrin som Malenkov planerat. Det exempel Moskva då stod för följdes därefter i Warszawa, Budapest och andra östeuropeiska huvudstäder, där Malenkovs anhängare besegrades eller sattes på undantag, medan den anti-konsumentvänliga ekonomiska politiken fortsatte. Förespråkarna för en mer konsumentinriktad politik kan därför peka på att det

nederlag de led för två år sedan ledde till en internationell katastrof för Ryssland och kommunismen.

Ingen återvändo

Chrusjtjovs ställning förefaller vara djupt problematisk. Oavsett om han får behålla sin nuvarande post eller inte är hans anseende och inflytande i avtagande. Hans mittenpolitik har sannerligen inte stått pall för prövningarna.

Kommer de orubbliga stalinisterna att komma tillbaka? Det verkar inte riktigt troligt, och det kanske inte ens är särskilt betydelsefullt längre. Oavsett vem som sitter vid makten i Moskva finns ingen väg tillbaka till stalinismen. Två gånger sedan Stalins död har det gjorts försök att återinföra stalinistisk ortodoxi, först efter Berlinupproret 1953 efter Berias fall och därefter nästa gång i samband med att Malenkov blev avsatt.

Bägge försöken misslyckades och ledde bara till att avstaliniseringen stimulerades. Avstaliniseringen har sin egen oemotståndliga rytm också i Ryssland och de som försöker hålla tillbaka den drivs bort eller tvingas att tjäna dess syften. (Detta har, för övrigt, också varit fallet med Chrusjtjov själv.)

Krisen i Östeuropa kan inte rädda stalinismens rester i Ryssland, inte ens om de hårdföra stalinisterna återkom till makten. Den kan bara påskynda sönderfallet. Alternativen för Moskva står åter mellan å ena sidan ökad demokratisering och en mer radikal brytning med stalinismen och å andra sidan något slags militärdiktatur, auktoritär men inte stalinistisk, Händelserna i Ungern kanske gör det möjligt att uppskjuta beslutet, men då bara för att göra det än mer påträngande och brännande.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Om upproret i Ungern:

Anders Hagström: [Ungern i oktober 1956: Revolt mot stalinismen](#) (artikel)

Pierre Broué: [Den ungerska revolutionens arbetarråd 1956](#)

Ernest Mandel: [Arbetarråden i den ungerska revolutionen 1956](#)

[Ungern-upproret enligt Chrusjtjov](#) (sovjetledarens version)

Peter Fryer: [Ungersk tragedi](#) (bok)

Sture Källberg: [Uppror – Budapest 1956](#) (bok)

Se även: [Böcker om Ungernupproret 1956](#)

Om Tjeckoslovakien, se [Pragvåren 1968 - Tjeckoslovariens förrådade möjlighet](#) av Anders Hagström

Deutscher om Sovjetunionen och stalinismen

[Ryssland efter Stalin. Del 1 – Bokslut över en era](#) (bok, 1953) och [Svar till kritiker](#) (1954)

[Ryssland i förändring](#) (1957)

[Den stora utmaningen - Utvecklingstendenser i sovjetisk politik](#) (1961)

[Den ofullbordade revolutionen 1917-1967](#)

[Sovjetunionen efter Stalin](#) (artikelsamling 1967)